

0222 ისტორია და არქეოლოგია HISTORY AND ARCHAEOLOGY**მაპროვოცირებელი ძალები ყარაბაღისა და აფხაზეთის კონფლიქტებში****სანდრო ცუცქირიძე****წმ. ანდრეას ქართული უნივერსიტეტი****E-mail: sandro.98cucqiridze@gmail.com****რეზიუმე**

XX-საუკუნის 90-იან წლებში სამხრეთ კავკასიაში, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ ეტაპზე რამოდენიმე მნიშვნელოვანი კონფლიქტი მოხდა. განსაკუთრებულად მძიმე აღმოჩნდა ყარაბაღისა და აფხაზეთში სეპარატისტული ძალების მიერ, ეთნიკურ ნიადაგზე დაწყებული შეიარაღებული დაპირისპირებები. მოცემულ ნაშრომში განხილულია ის პირდაპირი ან ირიბი ქმედებები, რომლებმაც გავლენა იქონია რეგიონში დაპირისპირებების გაღვივებაში.

საკვანძო სიტყვები: სეპარატიზმი, აფხაზეთი, მთიანი ყარაბაღი, ეთნიკური კონფლიქტები.

მეოთხედ საუკუნეზე მეტია, რაც ოფიციალურად საბჭოთა კავშირი დაშლილად გამოცხადდა, თუმცა საბჭოთა კავშირის „ანდერძიდან“ მიღებული „მემკვიდრეობა“ დღემდე არ კარგავს გავლენას სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში. მოვლენები, რომლებიც 1980-იანი წლებიდან დაიწყო, ჯერაც გადაუწყვეტელ პროცესთა კატეგორიას განეკუთვნება. მიუხედავად თანამედროვე მსოფლიოში არსებული სხვადასხვა ტიპის შემრიგებლობითი ხასიათის მატარებელი პლატფორმებისა (დაოსის, გაეროს, მინსკის ჯგუფი და სხვ.), ჯერაც ვერ მოხერხდა იმ ოქროს შუალედის მონახვა, რაც სამხრეთ კავკასიაში მნიშვნელოვან სამშვიდობო ატმოსფეროს ჩამოყალიბებას შეუწყობდა ხელს. ხშირად, თანამედროვე კავკასიის მკვლევართა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ის, რაც 1990-იანი წლების ბოლოს მოხდა სამხრეთ კავკასიაში, არა მარტო კომუნისტური სისტემის არამედ მეფის რუსეთის დროინდელი პოლიტიკის გამოძახილია.

მოცემული საკვლევი საკითხის უკეთ შესასწავლად, მნიშვნელოვანია თითოეული კონფლიქტის აღწერა: თუ სად, როდის და რა ვითარებაში მოხდა დაპირისპირების დაწყება და რა მოვლენები/პროცესები უძღოდა მათ წინ. საგულისხმოა აღინიშნოს, რომ ორივე – აფხაზეთისა და მთიანი ყარაბაღის სეპარატისტული კონფლიქტები რამდენიმე ძირითად საერთო მახასიათებელს მოიაზრებს. კერძოდ, ორივე მათგანი სამხრეთ კავკასიაში ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში მოხდა. ორივე კონფლიქტის ინიცირებას წინ უძღვის საბჭოთა კავშირში გარკვეული არეულობების დაწყება და მალევე მთლიანად კავშირის დაშლა.

ორივე დაპირისპირებაში მნიშვნელოვანი როლი უჭირავს მოცემული რეალობის დაკავშირებას წარსულ ისტორიასთან, სადაც ისტორიულ უსამართლობად შეირაცხა ყარაბაღის ყოფნა საბჭოთა აზერბაიჯანის შემადგენლობაში, ხოლო აფხაზეთის ყოფნა კი საბჭოთა საქართველოში. ამიტომ, როგორც ყარაბაღელ, ისე აფხაზურ სეპარატისტულად განწყობილ ჯგუფებში ნებისმიერი მეთოდით ამ ისტორიული უსამართლობის დაუყონებლივ გამოსწორების იდეა გაჩნდა. ორივე კონფლიქტში მონაწილე სეპარატისტული ჯგუფების ლიდერები მასობრივად გადავიდნენ ისტორიული წარსულის თავისებურ თხრობაზე, სადაც პოლიტიკოსებთან ერთად ჩაერთვნენ ინტელიგენციის ნაწილებიც, რაც უფრო მეტად ზრდიდა მოტივაციას სეპარატისტთა მხარდამჭერებში.

მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის აღწერა

ბოლშევიკურმა რუსეთმა 1920-1921 წლებში ამიერკავკასია მთლიანად დაიპყრო, შესაბამისად სამივე რესპუბლიკამ (საქართველო, აზერბაიჯანი, სომხეთი) დაკარგა დამოუკიდებლობა. ბოლშევიკებმა 1921 წელს დაიწყეს კავკასიაში სახელმწიფო საზღვრების დადგენის რეფორმა, რომლის ფარგლებშიც 1921 წლის 5 ივლისს მთიანი ყარაბაღი

აზერბაიჯანის სსრ-ის კუთვნილებაში გადავიდა. სომხური მხარის მტკიცებით, 5 ივლისის გადაწყვეტილება სომხეთში არსებული ანტი ბოლშევიკური განწყობის გამო იქნა მიღებული, რითაც მოსკოვმა ერთგვარი სადამსჯელო პოლიტიკა გაატარა სომხეთთან მიმართებაში (სომხების პოზიციას კიდევ უფრო ამყარებს ის ფაქტი, რომ ამ პერიოდისათვის ყარაბაღის რეგიონში მოსახლეობის 94,4%-ს სომხები შეადგენდნენ, ხოლო დანარჩენ ნაწილს – ეთნიკური აზერბაიჯანელები). სომხებისგან განსხვავებით, 5 ივლისის გადაწყვეტილებას პოზიტიურად შეხვდნენ ეთნიკური აზერბაიჯანელები, რომლებმაც მოსკოვის ეს ქმედება მიიჩნიეს როგორც არათუ რაიმე სახის სადამსჯელო ღონისძიებად, არამედ ისტორიული ჭეშმარიტებისა და სამართლიანობის აღსრულებად.

1989 წელს საბჭოთა კავშირში მოსახლეობის ბოლო აღწერა ჩატარდა, რომლის მიხედვითაც ყარაბაღში სიტუაცია შედარებით სახეცვლილია, თუმცა უმრავლესობას კვლავაც ეთნიკური სომხები შეადგენდნენ, რაც შედეგობრივად ესე აისახა: სომხები – 75%, აზერბაიჯანელები – 23% [1]. დაწყებული დამაბულობის ფონზე, 1989 წლის 28 ნოემბერს, სსრკ-ის უმაღლესმა საბჭომ კიდევ ერთხელ განიხილა ყარაბაღის საკითხი და იგი ისევ აზერბაიჯანის შემადგენლობაში დაეტოვა. მოსკოვის ეს ქმედება ემსახურებოდა კავშირის ცენტრალურ ხელისუფლებაში დამკვიდრებულ ტენდენციას, რომლის მიხედვითაც მსგავსი ტიპის ეთნოკონფლიქტები თავად საბჭოთა კავშირის არსებობისთვის იყო საფრთხის შემქმნელი, ამიტომ კონფლიქტების დასაწყისშივე ცდილობდა კრემლი მათ მოგვარებას. თუმცა, მოგვიანებით მოსკოვმა მიმდინარე მოვლენები ახლებურად გადააფასა, რის შემდეგაც პოლიტიკური ელიტა მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სომხეთი ირჩევდა სსრკ-ს, ხოლო აზერბაიჯანში ეროვნული მოძრაობა ძლიერდებოდა. აზერბაიჯანის ეროვნული მოძრაობა ღიად ანტირუსული განწყობებით არ გამოირჩეოდა, თუმცა, მათგან მეტად ისმოდა ანტირუსული რიტორიკა ერევანთან შედარებით. გარდა ამისა, რუსეთი ისტორიულ მოკავშირედ უფრო მეტად სომხეთს მიიჩნევდა. სწორედ ამიტომ, საბჭოთა ადმინისტრაციის სიმპათიებიც სომხეთისკენ გადაიხარა [2].

1992 წლის 16 მაისს სომხეთი დსთ-ის წევრი ხდება. სწორედ ამ დროიდან იწყება რუსების მიერ სომხების დახმარების ტემპების ზრდა, ვინაიდან სომხეთმა მოირგო როლი, რომლის მიხედვითაც ის ახლო მომავალში რუსული ძალების მთავარი საყრდენი იქნებოდა სამხრეთ კავკასიაში. რუსული ძალებით გაძლიერებულმა სომხებმა ყარაბაღის სრული ოკუპაცია შეძლეს. ყარაბაღში განცდილმა მარცხმა ბაქოში მთავრობის ძალისმიერი გადაადგების დააჩქარა გამოიწვია, რასაც ავტომატურად საბრძოლო მოქმედებების დასრულებაც მოჰყვა. 1994 წლის მაისში, რუსეთის ჩართულობით, აზერბაიჯანის, სომხეთისა და მთიანი ყარაბაღის წარმომადგენლების მიერ გაფორმდა „ბიშკეკის პროტოკოლი“. ეს იყო ცეცხლის შეწყვეტის ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც დასრულდა ყარაბაღის პირველი ომი აზერბაიჯანის სრული დამარცხებით [3].

აფხაზეთის კონფლიქტის აღწერა

ყარაბაღის კონფლიქტთან შედარებით სრულიად განსხვავებულ სიტუაციას ვაწყდებით აფხაზეთთან მიმართებით, რაც უპირველესად გამოიხატება აფხაზი ეთნოსის უმცირესობაში ყოფნით აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. ყარაბაღის მსგავსად, აფხაზეთის კონფლიქტის ისტორიაც არ შეგვიძლია მხოლოდ 1990-იან წლებში მიმდინარე მოვლენებზე ავაგოთ, ვინაიდან აფხაზი ეთნოსი ჯერ კიდევ თითქმის ერთი საუკუნით ადრე ცდილობდა დამოუკიდებლობის მოპოვებას.

1921 წლის თებერვალში საქართველომ დამოუკიდებლობა დაკარგა და ანექსირებულ იქნა საბჭოთა რუსეთის მიერ. ამ ვითარებით ისარგებლეს აფხაზურმა სეპარატიულად განწყობილმა ძალებმა და 1921 წლის 31 მარტს დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს. აფხაზთა აღნიშნულ ქცევას როგორც თბილისში, ისე მოსკოვშიც სრული იგნორი გაუკეთეს. 1921 წლის

დეკემბერში აფხაზეთი „სახელმწიფოებრივ რესპუბლიკის“ ფორმით, საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში შევიდა, რის მიხედვითაც აფხაზეთი ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის წევრი მხოლოდ საქართველოს ფარგლებში ხდებოდა. სსრ-ის 1927 წლის კონსტიტუციით, აფხაზეთს მიენიჭა სსრ ავტონომიური ერთეულის სტატუსი, რომელიც საქართველოს სსრ-ში შედიოდა [4]. აუცილებელია აღინიშნოს, რომ აფხაზეთმა რამდენჯერმე მიმართეს მოსკოვს საქართველოდან გამოყოფასთან დაკავშირებით. 1957 და 1966 წლებში, ისინი მოითხოვდნენ აფხაზეთის მიერთებას კომუნისტურ რუსეთთან, თუმცა, მათი მოთხოვნა არც ერთხელ არ დაკმაყოფილდა [4].

1980-იანი წლების ბოლო საბჭოთა კავშირში ერთგვარი ნაციონალისტური გრძნობების „გამოღვიძების“ პერიოდია. ამ მხრივ გამონაკლისს არც საქართველო წარმოადგენდა, სადაც 1989 წლიდან ღიად დაიწყო საუბარი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის თაობაზე. აღნიშნულმა აფხაზ ეთნოსში გარკვეული შიშები გააჩინა. პრობლემების თავიდან აცილების მიზნით აფხაზეთმა წერილით – „აფხაზი ხალხის წამომადგენლობის დადგენილება“ – მიმართეს საბჭოთა კავშირის გენერალურ მდივანს, მიხეილ გორბაჩოვს, რომელსაც სთხოვდნენ, გაეწია ანგარიში აფხაზი საზოგადოებისათვის და აღედგინა 1921 წლის სტატუსი აფხაზეთისათვის, სადაც აფხაზეთი იქნებოდა ლენინურ იდეებზე დამყარებული დამოუკიდებელი სახელმწიფო. აღნიშნული მიმართვა შედგენილ იქნა სოფელ ლიხნში, ამიტომ აღნიშნულ მიმართვას ქართულ საზოგადოებაში „ლიხნის წერილად“ ვიცნობთ.

აფხაზეთის ამ ქმედებას ქართულმა საზოგადოებამ დიდი პროტესტით უპასუხა, დაიწყო მიტინგები და მასობრივი მსვლელობები როგორც აფხაზეთის ქალაქებში (გალი, სოხუმი, ლესელიძე და სხვ.), ისე თბილისში. აფხაზეთის თემაზე დაწყებული პროტესტი მალე ანტისაბჭოურ მიტინგებში გადაიზარდა. შედეგად, ძალიან მალე, ქართველმა ხალხმა სრულიად საქართველოს დამოუკიდებლობა მოითხოვა.

თბილისში განვითარებული მოვლენების საპირისპიროდ, აფხაზმა პოლიტიკურმა ელიტამ ღიად სეპარატისტული პოლიტიკის წარმოება დაიწყო, რათა აფხაზეთი სრულად გამოყოფოდა საქართველოს. პირველ ეტაპზე აფხაზეთის ასსრ-ის საბჭოში მიღებულ კანონებში იქნა გამოხატული აღნიშნული ტენდენცია, სადაც კანონთა უმეტესობა შინაარსობრივად უგულვებელყოფდა საქართველოს კონსტიტუციას და ზღუდავდა მის სამართალწარმოებას აფხაზეთში. ამავდროულად, მმართველმა ელიტამ გააძლიერა ანტიქართული პროპაგანდა რიგით მოსახლეობაში, ცდილობდა დამოუკიდებლობის იდეით მოხიზლული აფხაზი საზოგადოება დაერწმუნებინა, რომ ერთადერთი, რაც აფხაზეთის დამოუკიდებლობას აფერხებს, აფხაზეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველებია. ამ ფონზე გაჩნდა არაერთი ლოზუნგი მოწოდებით - „აფხაზეთი ქართველების გარეშე“.

1990 წლის 25 აგვისტოს აფხაზეთის ასსრ-ს უმაღლესმა საბჭომ, საკონსტიტუციო კანონმდებლობის უგულვებელყოფით, მიიღო დეკლარაცია აფხაზეთის ასსრ-ის სახელმწიფო სუვერენიტეტის შესახებ, თუმცა, ეს დეკლარაცია მეორე დღესვე გაუქმდა საქართველოს სსრ უზენაესი საბჭოს მიერ.

1990 წლის 28 ოქტომბერს საქართველოში მრავალპარტიული არჩევნები ჩატარდა, სადაც კომუნისტები დამარცხდნენ. უზენაესი საბჭოს თავჯდომარედ ზვიად გამსახურდია აირჩიეს, ხოლო აფხაზეთის ასსრ-ის უმაღლესი საბჭოს თავჯდომარედ – ვლადისლავ არძინაზა. თუმცა, 1991 წელს საქართველოს ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ქვეყნის შიგნით არსებული საბჭოები გაუქმებულიყო, რასაც არძინაზა არ დაემორჩილა. სოხუმის აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ უფრო დამაბა ურთიერთობა თბილისსა და სოხუმს შორის.

1991 წლის 31 მარტს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე (აფხაზეთის ჩათვლით, მაგრამ აფხაზ სეპარატისტებს მასში მონაწილეობა არ მიუღიათ) დამოუკიდებლობის აღდგენასთან დაკავშირებით რეფერენდუმი გაიმართა, რომელშიც ამომრჩეველთა თითქმის 90%-მა მიიღო მონაწილეობა, სადაც მონაწილეთა უმრავლესობამ მხარი დაუჭირა ქვეყნის

დამოუკიდებლობას. რეფერენდუმის საფუძველზე 1991 წლის 9 აპრილს საქართველოს მთავრობამ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა.

თბილისში მიმდინარე მოვლენებმა დააჩქარა და გააძლიერა კრემლის აგრესიული ქმედებები. სიტუაციის გასაწესრიგებლად გამსახურდიას ადმინისტრაციამ აფხაზეთის ასსრ-ს საბჭოს არჩევის წესში ცვლილებები შეიტანა, რომლის თანახმად 65 ადგილიან უმაღლეს საბჭოში დეპუტატთა ადგილები შემდეგნაირად გადანაწილდა: წარმომადგენელთა რაოდენობა აფხაზეთისთვის განისაზღვრა 28 დეპუტატით, ქართველებისთვის 26, სხვა ეთნიკური ჯგუფებისთვის კი 11 დეპუტატით. მიუხედავად ყველაფრისა, ეს მოდელი აფხაზი სეპარატისტებისთვის საკმარისი არ აღმოჩნდა და მათ აქტიურად დაიწყეს თბილისისთვის წინააღმდეგობის გაწევა, რამაც კიდევ უფრო დაძაბა ურთიერთობა ცენტრსა და პერიფერიას შორის [1].

საქართველოს იმდროინდელ მთავრობას აფხაზი და ოსი სეპარატისტების გარდა, შიდა პოლიტიკურ ოპოზიციასთანაც უწევდა დაპირისპირება. 1991 წლის 21 დეკემბერს მოხდა სახელმწიფო გადატრიალება, რომელშიც ღიად გამოიკვეთა კრემლის ჩართულობა. დემოკრატიული წესით არჩეულმა პრეზიდენტმა 1992 წლის იანვარში ქვეყანა დატოვა. კანონიერი პრეზიდენტის ქვეყნიდან გაძევების შედეგ ძალაუფლება ხელთ იგდო არაკანონიერმა ორგანომ - „სამხედრო საბჭომ“, რომელსაც ჯაბა იოსელიანი და თენგიზ კიტოვანი ხელმძღვანელობდნენ. მოგვიანებით მათ ძალაუფლება ასევე არალეგიტიმურ ორგანოს - „სახელმწიფო საბჭოს“ გადასცეს, რომელსაც ედუარდ შევარდნაძე ჩაუდგა სათავეში.

„სახელმწიფო საბჭომ“ 1992 წლის 10 აგვისტოს მიიღო დადგენილება, რომლის მიხედვით, საქართველოს შინაგანი და თავდაცვის სამინისტროს ჯარების გარკვეული რაოდენობა აფხაზეთში უნდა შესულიყო, რათა გაეკონტროლებინა სარკინიზო მაგისტრალი, სადაც ტვირთების გატაცება/ყაჩაღობის ფაქტები ფიქსირდებოდა. როგორც ცნობილია, აღნიშნული გადაწყვეტილება ვლადისლავ არძინბასთან შეთანხმებით განხორციელდა, თუმცა, ქართული არმიის მიერ გალი-ოჩამჩირის საზღვრის გადაკვეთას, აფხაზების მხრიდან ცეცხლის გახსნა მოჰყვა. არძინბამ სრული მობილიზაცია გამოაცხადა. შედეგად, აფხაზეთში ფართომასშტაბიანი შეიარაღებული შეტაკებები დაიწყო. კრემლმა შეძლო დასახული გეგმის განხორციელება - ქართველებსა და აფხაზებს შორის ეთნიკური კონფლიქტის გაჩაღება [3].

1993 წლის 27 ივლისს, რუსეთის შუამავლობით, ქალაქ სოჭში შეთანხმება დაიდო მხარეების მხრიდან ცეცხლის შეწყვეტის თაობაზე. შეთანხმების თანახმად, დემილიტარიზაციის პროცესიც უნდა დაწყებულიყო. ქართული მხარე აფხაზეთის ტერიტორიიდან მძიმე ტექნიკის გამოყვანას შეუდგა, თუმცა, აფხაზურმა მხარემ იგივე არ გააკეთა და 16 სექტემბერს განაახლა სამხედრო მოქმედებები სოხუმის დაბომბვით. 27 სექტემბერს, დიდი წინააღმდეგობის მიუხედავად, სეპარატისტებმა შეძლეს სოხუმის აღება.

1993 წლის 30 სექტემბერს საომარი მოქმედებები დასრულდა, თუმცა, დაიწყო ქართველების ეთნიკური წმენდის განხორციელება და აფხაზეთიდან დაახლოებით 350 000 ადამიანი გამოდევნეს. კონფლიქტის შედეგად ორივე მხარემ 10 000-ზე მეტი ადამიანი დაკარგა, ამდენივე დაიჭრა და დასახიჩრდა. აფხაზეთში სრულად განადგურდა ინფრასტრუქტურა და საცხოვრებელი სახლები.

1994 წლის ივნისში კონფლიქტის ზონაში ცეცხლის შეწყვეტის შენარჩუნებისა და სამშვიდობო ოპერაციის განხორციელების მიზნით რუსეთის ძალები შევიდნენ.

1994 წლის ნოემბერში აფხაზეთმა თავი დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოაცხადა და „აფხაზეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციაც“ მიიღო [1].

წარმოდგენილი ნაშრომის მიზანი იყო შეესწავლა და ხაზი გაესვა ყველა იმ ხელშემწყობი ფაქტორისთვის, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა 1990-იანი წლების სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე კონფლიქტებში. კვლევამ ცხადყო ყველა ის საგარეო თუ საშინაო ფაქტორები, რომლებმაც რეგიონში შექმნეს არსებული რეალობა. შედარებითობისა და სიღმისეული

ანალიზის ფონზე კონფლიქტის უშუალო მამოძრავებელ ძალებად გამოიკვეთა ორი დამოუკიდებელი მიმართულება: პოლიტიკური ელიტა – აფხაზეთის კონფლიქტში (1992-1993) და რიგითი სომეხი მოსახლეობა – ყარაბაღის (1988-1994) კონფლიქტში.

ლიტერატურა

1. შ. მაღაშხია. 2011. კონფლიქტების ანატომია. თბილისი: სტამბა „ფორმა“.
2. ბ. კობახიძე. 2020. ყარაბაღის კონფლიქტი: წარსული, აწმყო, მომავალი. *პუბლიკა*, (ოქტომბერი). <https://publika.ge/article/yarabaghis-konflikti-warsuli-awmyo-momavali/>
3. დ. პიპინაშვილი. 2008. სამხრეთ კავკასიის კონფლიქტები და რეგიონული სტაბილურობის პრობლემები. PhD დის. თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
4. კ. ყალიჩავა. 2019. კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: თანამედროვე კონფლიქტების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. PhD დის. თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
5. ს. ჯონსი., მ. თორია. 2022. მეხსიერების ადგილები და ქართული ნაციონალური იდენტობის სიმბოლური გარემო. გვ.11-23. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
6. Th. Hoch. 2020. The Roots of Ethno-Political Mobilization in Nagorno-Karabakh. *The Soviet and Post-Soviet Review*, vol.47. pp.306-332. Verlag Ferdinand Schoningh.
7. C. Welt. 2004. Explaining Ethnic Conflict in the South Caucasus: Mountainous Karabagh, Abkhazia, and South Ossetia. Massachusetts Institute of Technology.

The Provocative forces in the Karabakh and Abkhazia conflicts

Sandro Tsutskiridze

Abstract

In the 90s of the 20th century, several significant conflicts occurred in the South Caucasus, following the collapse of the Soviet Union. The armed conflicts launched by separatist forces in Karabakh and Abkhazia on ethnic grounds proved to be particularly severe. This work serves to highlight all those direct or indirect actions that influenced the incitement of conflicts. In addition to the common geographical region, a number of other similar and different features were identified. As reflected in the final conclusion, the Karabakh conflict was a kind of order given by ordinary Karabakh Armenians (citizens of Soviet Armenia) to the Yerevan government to completely separate from Azerbaijan in any form. Which, in turn, was reinforced by the feeling among the ordinary Armenian population that Karabakh is historically Armenian land. In relation to Abkhazia, the picture is mostly the opposite, where the government and pseudo-intelligence are trying to manipulate ordinary citizens of society with the issue of Abkhazia's independence and to give impetus to future struggles with Georgians on this issue.

Keywords: separatism, Abkhazia, Nagorno-Karabakh, ethnic conflicts.